

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการกล่าวถึงเรื่องของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑. ความหมายและแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์
๒. ประวัติและความเป็นมาของพระโพธิสัตว์
๓. หลักการของพระโพธิสัตว์
๔. ธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเลิศที่จะมาตรัสรู้
๕. ทสชาติของพระโพธิสัตว์
๖. บุคคลผู้เป็นสหชาติกับพระโพธิสัตว์

๒.๑ ความหมายและแนวคิดเรื่องของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะนำเสนอความหมายและแนวคิดของพระโพธิสัตว์ตามลำดับ โดยแบ่งออกเป็น ความหมายของพระโพธิสัตว์ก่อน และแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ตามหลัง ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของพระโพธิสัตว์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า โพธิสัตว์ ว่า ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า^๑

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของคำว่า โพธิสัตว์ ว่าท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญาวิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฐาน เมตตา และอุเบกขา

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๐๙.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ให้ความหมายไว้ว่า พระโพธิสัตว์ หมายถึง สัตว์ผู้จะได้ตรัสรู้ หรือบุคคลผู้จะได้เป็นพระพุทธเจ้า^๒

บรรจบ บรรณรุจิ ได้ให้ความหมายพระโพธิสัตว์ ว่า ผู้เกี่ยวข้องอยู่ในโพธิญาณ ซึ่งโพธิญาณ คือ ญาณเป็นเครื่องรู้ริยสัจ ๔ อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค^๓

พ.อ.ปิ่น มุกขนันต์ ให้ความหมายไว้ว่าพระโพธิสัตว์ หมายถึง ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต กล่าวคือ บุคคลใดได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งแล้วว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ผู้นั้นเรียกว่า พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารอาจเกิดเป็นมนุษย์ เทวดา หรือสัตว์ดิรัจฉานก็ได้ ถึงแม้ว่าจะมีกำเนิดเป็นอย่างไร ก็เป็นผู้มีสัมมาทิฐิทำแต่ความดี และถ้าเกิดเป็นดิรัจฉาน ก็เป็นสัตว์ที่ฉลาด^๔

ความหมายตามรูปศัพท์ตามหลักฐานที่มาในคัมภีร์

๑. ในอรรถกถาวิปัสสีสูตรบทว่า “โพธิ” ในคำว่า โพธิสตตสเสว สโตโต นี้ ได้แก่ ญาณสัตว์ ผู้ตรัสรู้ชื่อว่าพระโพธิสัตว์ อธิบายว่า ผู้มีญาณ คือ ผู้มีปัญญา ชื่อว่า บัณฑิต จจริงอยู่สัตว์นั้นเป็นบัณฑิต จำเดิมแต่ทรงมีอภินิหารแทบบาทมูลแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ใช่อันธพาล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าพระโพธิสัตว์ อนึ่ง ชื่อว่า โพธิสัตว์ เพราะเป็นสัตว์ผู้จะเบิกบาน บำเพ็ญพระบารมี แล้วจักเบิกบานโดยหาอันตรายมิได้อย่างแน่นอน เพราะได้คำพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเปรียบเหมือนดอกปทุมที่โผล่ขึ้นจากน้ำ ตั้งอยู่แล้วจักบานโดยสัมผัสแสงอาทิตย์อย่างแน่นอนเพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ดอกปทุมบาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปรารถนาโพธิ กล่าวคือ ญาณ ในมรรค ๔ปฏิบัติอยู่ เหตุนี้ยังติดอยู่ในโพธิ จึงชื่อว่าพระโพธิสัตว์ ดังนี้ก็มี เมื่อพระโพธิสัตว์ มีอยู่โดยพระนามที่เกิดขึ้น^๕

๒. ในอรรถกถา มหาปทานสูตรได้กล่าวไว้ว่าบทว่า โพธิสโตโต คือสัตว์ผู้ฉลาด สัตว์ผู้ตรัสรู้ อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ผู้ฝึกฝนคือมีใจจดจ่ออยู่ในมรรค ๔ กล่าวคือ โพธิ ชื่อว่า โพธิสัตว์^๖

^๒ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๖.

^๓ บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ในนิกายเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์คลองสาน, ๒๕๒๙), หน้า ๙.

^๔ ปิ่น มุกขนันต์, พ.อ., ประมวลศัพท์ศาสนาสำหรับนักศึกษาและประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕), หน้า ๔๕๐.

^๕ ส.นิ.อ. (ไทย) ๒๖/๓๐/๔๒-๔๓.

^๖ ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๕๖/๙๔.

๓. ในคัมภีร์ธาตุปทีปิกา^๗ แสดงความหมายของคำว่า “โพธิ” ไว้ ๕ นัยคือ

- (๑) ต้นโพธิที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ดังบาลีว่า โพธิรุกขมุเล ปฐมาภิสมพุทโธ
- (๒) มรรค ซึ่งคู่กับผล ดังบาลีที่ว่า โพธิ วุจฺจติ จตุสฺส มคฺเคสุญาณิ
- (๓) สัพพัญญุตญาณ ดังบาลีที่ว่า ปปโปติ โพธิ วรฏฺฐิเมธโส
- (๔) พระนิพพาน ดังบาลีที่ว่า ปตฺวาน โพธิ อมตํ อสงฺขตํ
- (๕) ชื่อ นาม ดังบาลี ว่า โพธิ ภาณเต ราชกุมารโ

๔. คำว่า “สตต” ตามรูปศัพท์บาลีมีการแปลความหมาย ๖ อย่าง คือ^๘

(๑) เป็นศัพท์วิเสสณะ แปลว่า ข้อง ชัด ติด ซึ่งสำเร็จรูปมาจาก สข ธาตุ หรือ สยสขธาตุลงในอรรถว่า ติด ชัด ข้อง ชัดข้อง เกี่ยวข้อง เกี่ยวพัน ยึด ยึดเหนี่ยว ติดอยู่ จากธาตุ ลบ ขหรือญช แปลง ต ปัจจัย เป็น ตต มีรูปสำเร็จเป็น สตโต

(๒) เป็นนามศัพท์ ปุลงลิงค์ แปลว่า ความมี ความเป็น ความเป็นอยู่ ซึ่งสำเร็จรูปมาจากคำว่าอส ธาตุ ลงในอรรถว่า มี เป็น มีอยู่ เป็นอยู่ (อส ภาวน) ลบ อ ต้นธาตุ แปลง ต ปัจจัยเป็น ตต มีรูปสำเร็จเป็น สตโต

(๓) เป็นนามศัพท์ ปุลงลิงค์ แปลว่า คน ชน มนุษย์ สัตว์ มาจากรูปวิเคราะห์ว่า รูปาทีสุสยชติตี สตโต โดยที่ สยชติ มาจาก สยสข ธาตุ ลงในอรรถว่า ติด ชัด ติดขัด เกี่ยวข้อง เกี่ยวพัน ยึดเหนี่ยว(สยสข สยสเค)

(๔) เป็นนามศัพท์ นปุลงลิงค์ แปลว่า ทรัพย์, สรีระ, ชีวิตินทรีย์, กำลัง ซึ่งสำเร็จรูปมาจากสยสข ธาตุ ลงในอรรถว่า ไป (สยสข คติย) แปลง อ ปัจจัย กับ ชช ท้ายธาตุ เป็น ตต หรือ สำเร็จรูปมาจาก สตต ธาตุ ลงในอรรถว่า ไป (สตต คติย) มีรูปสำเร็จเป็น สตโต

(๕) เป็นศัพท์วิเสสณะ แปลว่า อาจ สามารถ ซึ่งสำเร็จรูปมาจาก สก ธาตุ ลงในอรรถว่าอาจ งามอาจ สามารถ (สก สตติย)

(๖) เป็นศัพท์วิเสสณะ แปลว่า เจ็ด แจกรูปเหมือน ปลง

๕. คำว่า “สตต” อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงสิ่งมีชีวิตเห็นได้ว่า “สตต” ศัพท์มีหลายความหมาย ซึ่งสามารถดูได้ที่ศัพท์บริบทรอบข้างต้นที่บ่งชี้ถึงความหมายของคำว่า “สตต” ศัพท์ไว้ในคำว่า “พุทโธ” มาจากคำว่า พุ ธาตุ ที่แปลว่า รู้ก็ดี ตื่นก็ดีเช่นคำว่า “สมมาสมพุทโธ”

^๗ หลวงเทพดรรณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), ธาตุปทีปิกา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖.

^๘ ประยุทธ์ หลงสมบุญ, พันตรี, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๖๙๖.

แปลว่า ตรัสรู้เองโดยชอบ ก็เป็นธาตุเหมือนกัน คำว่า “พุทโธ” ที่แปลว่าตื่น เป็นธาตุอันเดียวกันคือ ใช้ พุธ ธาตุ ต่างแต่ใน “โพธิ” ลง “อิ” ปัจจัยในนามกิตก์ ซึ่งเป็นคำออกอาการนาม^๔

เมื่อรวมความหมายจากที่มาในคัมภีร์ และ ตำราต่าง ๆ แล้ว จึงสรุปความหมายของคำว่า “พระโพธิสัตว์” ว่า พระโพธิสัตว์คือบุคคลผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ปรารถนา โพธิ กล่าวคือ ญาณ ในมรรค ๔ ญาณเป็นเครื่องรู้ร้อยสัจ ๔ อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี มี ทานบารมี เป็นต้น

๒.๑.๒ แนวคิดเรื่องของพระโพธิสัตว์

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ที่ทรงแสดงธรรมแก่หมู่สาวกบ้าง แก่คฤหัสถ์บ้าง เป็นต้นว่า พระองค์ในอดีตชาตินั้น ๆ เป็นพระโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มีพระดำริหรือความคิด อย่างนี้ ๆ ที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ตามหลักฐานทางคัมภีร์ที่กล่าวถึงในพระสูตร หรือ ชาดก เกี่ยวกับการสร้างความดีที่มาจากแนวคิดของพระพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ดังต่อไปนี้

แนวคิดที่มาจากโคตมสูตร ว่าด้วยพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่ตรัสรู้ เมื่อเราเป็นโพธิสัตว์ยังมิได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า โลกนี้ถึงความคับแค้น จึงเกิด แก่ ตาย จูติ และอุบัติ ก็บุคคลไม่รู้อุบายสลัดออกจากทุกข์ คือขราและมรณะนี้เมื่อไรจึงจะพ้นจากทุกข์ คือ ขราและมรณะได้ เรานั้นได้มีความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรมี ขราและมรณะจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย ขราและมรณะจึงมี เพราะมนสิการโดยแยบคาย จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาติมี ขราและมรณะจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ขราและมรณะจึงมี จากนั้น จึงดำริว่า เมื่ออะไรมี ชาติจึงมี ฯลฯ ภพ ... อุปาทาน.. ตัณหา... เวทนา.จ. ผัสสะ... สฬายตนะ... นามรูป... วิญญาณ... สังขารทั้งหลายจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี เพราะมนสิการโดยแยบคาย จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่ออวิชชามี สังขารทั้งหลายจึงมี เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ดังพรรณนามาฉะนั้น ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ด้วยประการฉะนี้ “ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่างในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนได้เกิดขึ้นแก่เราว่า สมุทัย สมุทัย” จากนั้น จึงดำริว่า เมื่ออะไรไม่มี ขราและมรณะจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ขราและมรณะจึงดับ

^๔ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๙๘.

เพราะมนสิการโดยแยบคาย จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาติไม่มี ขราและมรณะจึงไม่มี เพราะชาติดับ ขราและมรณะจึงดับ จากนั้น จึงดำริว่า “เมื่ออะไรไม่มี ชาติจึงไม่มี ฯลฯ ภาพ... อุปาทาน... ตัณหา... เวทนา... ผัสสะ... สฬายตนะ... นามรูป... วิญญาณ... สังขารทั้งหลายจึงไม่มี เพราะอะไรดับ สังขารจึงดับ เพราะมนสิการโดยแยบคาย จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารทั้งหลายจึงไม่มี เพราะอวิชชาดับ สังขาร จึงดับ อนึ่ง เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ดังพรรณนามาฉะนี้ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ได้ด้วยประการฉะนี้ “ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่างในธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อนได้เกิดขึ้นแก่เราว่า นิโรธ นิโรธ”^{๑๐}

แนวคิดที่มากในปาสราสีสูตร พุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนเราเป็นโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ตนเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่นั้นแล ตนเองมีความแก่เป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่นั้นแล ตนเองมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่นั้นแล ตนเองมีความตายเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่นั้นแล ตนเองมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดาอยู่นั้นแล ตนเองมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่นั้นแล เราจึงคิดอย่างนี้ว่า “เรามีความเกิดเป็นธรรมดา ไฉนยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่อีก เรามีความแก่เป็นธรรมดา ฯลฯ มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา... มีความตายเป็นธรรมดา... มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา... มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ไฉนยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่อีก ทางที่ดี เราเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเกิด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ เราเองมีความแก่เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความแก่ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ เราเองมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเจ็บไข้ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ เราเองมีความตายเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความตาย ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ เราเองมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่มามีความเศร้าโศก ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ เราเองมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ทราบชัด

^{๑๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐/๑๕

ถึงโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ”^{๑๑}

แนวคิดที่มาในเทวธาวัตกสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนเราเป็นโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้ากระไร เราควรจัดวิตกเป็น ๒ ประเภท”^{๑๒} ทรงแบ่งวิตกหรือความตรึกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อกุศลวิตก ได้แก่ (๑) กามวิตก (ความตรึกเกี่ยวข้องกับกาม) (๒) พยาบาทวิตก (ความตรึกเกี่ยวข้องกับความปองร้าย) (๓) วิหิงสาวิตก (ความตรึกเกี่ยวข้องกับความเบียดเบียนผู้อื่น)

๒. กุศลวิตก ได้แก่ (๑) เนกขัมมวิตก (ความตรึกเกี่ยวข้องกับการออกจากกิเลส) (๒) อพยาบาทวิตก (ความตรึกเกี่ยวข้องกับความไม่ปองร้าย) (๓) อวิหิงสาวิตก (ความตรึกเกี่ยวข้องกับความไม่เบียดเบียนผู้อื่น)

ทรงเล่าว่า พระองค์ไม่ทรงประมาท ทรงมีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่เมื่ออกุศลวิตกแต่ละอย่างเกิดขึ้น ทรงรู้เท่าทันว่า อกุศลวิตกอย่างนั้น ๆ เกิดแก่พระองค์แล้ว แต่อกุศลวิตกนั้น ๆ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน พอทรงรู้เท่าทันอย่างนี้ อกุศลวิตกนั้น ๆ ก็ดับไป ทรงสรุปว่า ทรงละ ทรงบรรเทา ทรงทำให้อกุศลวิตกที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งดับไป แล้วตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติอย่างพระองค์ จากนั้นทรงเล่าถึงกุศลวิตกว่า ได้เกิดแก่พระองค์ผู้ไม่ทรงประมาท ทรงมีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่ เมื่ออกุศลวิตกแต่ละอย่างเกิดขึ้น ทรงรู้เท่าทันแล ทรงเห็นว่า ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งตน และผู้อื่น เป็นเหตุให้ปัญญาเจริญ ไม่เป็นส่วนแห่งความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ถึงจะทรงตรึกทั้งวันทั้งคืนไม่เป็นภัย แต่จะทำให้ร่างกายเหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตก็ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ จึงทรงทำจิตให้สงบจนเกิดสมาธิ และทรงระครองสมาธินั้นไว้ด้วยดี เพื่อมิให้จิตฟุ้งซ่านอีก ทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติอย่างพระองค์โดยทรงอุปมาว่าให้มีสติกำกับตลอดเวลาเหมือนคนเลี้ยงโคที่คอยระวังโคของตนทรงเล่าต่อไปว่า เมื่อทรงมีสติมั่นคง ทรงมีกายสงบ มีจิตตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ก็ทรงสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานตามลำดับแล้ว ทรงได้วิชา ๓^{๑๓} ทรงชี้ทางผิดและทาง

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๖/๒๙๙.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๖/๒๑๘.

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๒/๒๒๒.

ถูก^{๑๔} โดยทรงอุปมาด้วยเนื้อฝูงใหญ่ ที่อาศัยบึงใหญ่ถูกชายผู้ปรารถนาทั้งหลายนั้นทรงไขความเป็นองค์ธรรมไว้ทั้งหมด โดยเฉพาะชายผู้ปรารถนาประโยชน์ คือ พระองค์เองความพินาศ ไม่ต้องการจะเกื้อกูล ไม่ประสงค์ความปลอดภัยปิดทางที่ปลอดภัยเสีย เปิดทางที่ไม่สะดวกให้เดิน เพื่อจะจับโดยใช้เนื้อต่อตัวผู้ และ ตัวเมียเป็นตัวล่อ แต่มีชายผู้ปรารถนาประโยชน์ ต้องการจะเกื้อกูลประสงค์ความปลอดภัยมาช่วยเปิดทางที่ปลอดภัยให้ไปได้ตามใจชอบและปิดทางที่ไม่สะดวกให้ด้วย ข้ออุปมา

แนวคิดที่มาในปุพเพวสัมโพธิสูตร ว่าด้วยความดำริก่อนตรัสรู้ พุทธองค์ตรัสว่า “ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนเราเป็นพระโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดดังนี้ว่า “ในโลก อะไรหนอเป็นคุณ อะไรเป็นโทษ อะไรเป็นเครื่องสลัดออก เรานั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า สภาพที่สุขโสมนัสอาศัยโลกเกิดขึ้นนี้เป็นคุณในโลก สภาพที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา เป็นโทษในโลกธรรมเป็นที่ก่อกำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะ เป็นเครื่องสลัดออกไปในโลก ภิกษุทั้งหลาย ตราบใด เรายังไม่รู้คุณของโลกโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัดออกไปโดยความเป็นเครื่องสลัดออกไปตามความเป็นจริงตราบนั้น เรายังไม่ปฎิญาณตนว่าเป็นผู้ตรัสรู้อนัตตสัมมสัสมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย แต่เมื่อใด เรารู้คุณของโลกโดยความเป็นคุณ โทษโดยความเป็นโทษ และเครื่องสลัดออกไปโดยความเป็นเครื่องสลัดออกไป เมื่อนั้นเราจึงปฎิญาณตนว่าเป็นผู้ตรัสรู้อนัตตสัมมสัสมโพธิญาณในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย ก็แลญาณทัสสนะ เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า วิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก”^{๑๕}

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ และ เล่มที่ ๒๘ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑และ ภาค ๒นั้น ท่านจัดนิบาตไว้ ตั้งแต่ เอกกนิบาต ไปจนถึง มหานิบาต หมวดที่มี ๑๐๐ คาถาขึ้นไป ทั้งสองเล่มคัมภีร์นี้^{๑๖} พระพุทธองค์เสวยพระชาติต่าง ๆ เป็นพระโพธิสัตว์ หลายภพหลายชาติ ผู้วิจัย สามารถชี้ให้เห็นถึงการกระทำที่มีการสั่งสมที่เป็นไปในทางที่ดีมีคุณธรรม และเป็นประโยชน์ สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี และสะท้อนถึงแนวคิด หรือพระดำริที่พุทธองค์ทรงประพาสปฏิบัติเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ การที่จะบรรลุสิ่งที่ตั้งามประเสริฐสูงสุดเป็นพระอรหันต์เป็นพระพุทธเจ้านั้น ไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาด้วยการหวังหรืออ้อนวอนเฉย ๆ แต่จะต้องเพียรพยายามทำ

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๕/๒๒๔.

^{๑๕} อ.ด.ก. (ไทย) ๒๐/๑๐๔/๓๔๘.

^{๑๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๗/๘.

ฉะนั้นคนเราทุกคนจะต้องพัฒนาตัวเอง ต้องตั้งใจทำความดี คติพระโพธิสัตว์เตือนใจเรานั้นก็เป็นกำลังใจแก่เรา ในเมื่อเราได้เห็นแนวคิดของพระโพธิสัตว์ว่าท่านทำความดีมากมาย อย่างเข้มแข็ง และเสียสละ เราได้เห็นตัวอย่างแล้ว เราก็มักตั้งใจที่จะทำความดีนั้นให้ตลอด

๒.๒ ประวัติและความเป็นมาของพระโพธิสัตว์

การศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่ผู้วิจัยกล่าวถึงนี้คือ พระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าของนิกายเถรวาท ผู้วิจัยจะได้ขอนำเสนอ ประวัติก่อนรับพยากรณ์เป็นพระโพธิสัตว์ และประวัติหลังรับพยากรณ์เป็นพระโพธิสัตว์ ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ประวัติก่อนรับพยากรณ์เป็นพระโพธิสัตว์

พระพุทธเจ้าลำดับการแสดงพระพุทธรูป ในสูตรต้นตปิฎก รตนจกกรมกัณฑ์^{๑๗} ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอิทธิฤทธิ์เนรมิตที่จงกรมหลายอย่างต่าง ๆ กัน ทรงเดินจงกรมด้วยแสดงธรรมด้วย เพื่อโปรดพระประยูรญาติผู้มีทิฐิมานะกล้า จนทุกพระองค์ยอมรับ จากนั้นจึงแสดงพระประวัติของพระองค์ นับแต่เป็นพระโพธิสัตว์ชื่อสุเมธดาบส เริ่มบำเพ็ญบารมีผ่านพระพุทธเจ้ามา ๒๔ พระองค์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒๕ นี้”^{๑๘}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ชื่อสุเมธดาบส ชาวกรุงอมระ สละทรัพย์ออกผนวชเป็นดาบส บำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าหิมพานต์ จนบรรลุอุภยญาณ ๕ สมบัติ ๘ ต่อมาได้ทอดตัวเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร พร้อมด้วยพระสงฆ์ชีนาสพ ๔๐๐,๐๐๐ องค์ เสด็จข้ามไป พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรเสด็จมาประทับยืนที่เบื้องศีรษะของสุเมธดาบส ทรงลื้มพระเนตรทั้งสองอันสมบูรณ์ด้วยประสาทมีวรรณะ ๕ ชนิด ประหนึ่งว่าเปิดอยู่ซึ่งสีหบัญชรแก้วมณี ทอดพระเนตรเห็นสุเมธดาบสนอนบนหลังเปือกตมทรงดำริว่า ดาบสนี้ กระทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า ความปรารถนาของเขาจักสำเร็จหรือไม่หนอ ทรงส่งพระอนาคตตั้งสัจญาณ ใคร่ครวญอยู่ ทรงทราบ ว่า ล่วงไป ๔ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป นับแต่นี้เขจักได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคดม ยังทรงประทับยืนอยู่นั้นแหละแล้ว ทรงพยากรณ์ด้วยพระดำรัสว่า พวกท่านจงดูดาบสผู้มีตบะกล้านี้ ซึ่งนอนอยู่บนหลังเปือกตม ภิคุชทั้งหลายกราบทูลว่า เห็นแล้วพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดาบสนี้กระทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่

^{๑๗} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๘๑/๕๕๓-๕๖๗.

^{๑๘} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๒๔/๗๑๘-๗๒๑.

เพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า นอนแล้วความปรารถนาของเขาจักสำเร็จ ในที่สุดแห่ง ๔ อสงไขยยิ่ง ด้วยแสนกัป นับแต่นี้เขาจักได้เป็นพระพุทธรเจ้านามว่า โคตม^{๑๙}

ธรรมสโมธาน ๘ ประการเป็นองค์ประกอบ จะสำเร็จแก่ผู้ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรเจ้าได้ คือ ต้องมีองค์คุณ ๘ เต็มที่ไม่ขาดวินมัตต์ข้อเดียว ธรรมสโมธาน ๘ ประการนั้น คือ

๑. มนุสสัตถัง ต้องเป็นมนุษย์ เป็นอย่างอื่นไม่นับเข้าในข้อนี้
 ๒. สิงคัมปัตติ ต้องสมบุรณ์ด้วยเพศ คือเป็นบุรุษพร้อมทุกส่วน จะเป็นเพศหญิง หรือบุรุษที่ไม่สมประกอบ เช่น เป็นกะเทย หรือเป็นคน ๒ เพศ ไม่นับเข้าในข้อนี้
 ๓. เหตุ ต้องมีอุปนิสัยสามารถสำเร็จพระอรหันต์ ได้ เช่น สุเมธดาบส (พระพุทธรเจ้าของเราปัจจุบัน- deedi) เป็นตัวอย่าง คือถ้าต้องการเป็นพระอรหันต์เมื่อใด ก็เป็นได้ เมื่อนั้น
 ๔. สัตถารทสสน ต้องได้พบพระพุทธรเจ้าองค์ใด องค์หนึ่ง และได้ทำความดีถวายแด่พระพุทธรเจ้าองค์นั้น เช่น สุเมธดาบส ที่ได้ทอดตัวอย่างสะพานถวายแด่พระทีปังกร พุทธรเจ้าเป็นตัวอย่าง
 ๕. ปัพพชชา ต้องเป็นบรรพชิตประเภทใด ๆ ก็ตาม แต่ให้เป็นประเภทถือถุก จะเป็นดาบสหรือปริพาชกก็ได้ ไม่ขัดกับข้อนี้
 ๖. คุณสัมปัตติ ต้องสมบุรณ์ด้วยคุณ คือ อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘
 ๗. อธิกาโร ต้องได้ทำความดียิ่ง คือได้ให้ชีวิตและ ลูกเมียเป็นทาน โดยเจตนาหวังโพธิญาณมาแล้ว
 ๘. ฉันทตา ต้องมีความพอใจอย่างแรงกล้า ในการ เป็นพระพุทธรเจ้าอย่างเต็มที่ คือ ไม่ต้องการสิ่งอื่น และถึงจะ ต้องทนเหนื่อยยากลำบากเท่าไร ในการที่จะต้องสร้างบารมี อยู่ยาวนานก็ตาม เป็นไม่ต้องกลัว ไม่ต้องเปลี่ยนความคิดไป ทางอื่นเป็นอันขาด
- เมื่อองค์คุณเหล่านี้ครบทั้ง ๘ ในชาติใดแล้ว ชาตินั้นแหละจึง ได้รับพยากรณ์ว่า เป็นนิตยโพธิสัตว์คือเป็นผู้แน่ที่จะได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธรเจ้า

พระพุทธรองค์ (โคตมะ) จึงทรงเริ่มบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธรเจ้ามาแต่ชาตินั้น และในการบำเพ็ญบารมีต่อจากนั้นมาก็ทรงได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์ตามลำดับ

^{๑๙} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑/๕๖๗.

๒.๒.๒ ประวัติหลังรับพยากรณ์เป็นพระโพธิสัตว์

ประวัติหลังรับการพยากรณ์การเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อสุเมธดาบสได้รับการพยากรณ์จากพระทีปังกรพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ก็ได้บำเพ็ญ บารมี ซึ่งแปลว่า ปฏิบัติอย่างยวดยิ่ง หรือคุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยวดยิ่ง^{๒๐} พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาตลอดระยะเวลา ๔ อสงไขย แสนกัปป์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

มีพระคาถามาในรัตนจงกรมกัณฑ์ว่า ทานํ สีลญจ เนกขมมํ ปญญาวิริยญจ กิธิสํ ขนติสจจมธิฏฐานํ เมตตูปেকขา จ กิทิสสา ฯ ทสพารมี มหาวิร กิทิสสา โลกนายก กถํ อุปปารมี ปุณณา ปรมัตถพารมี กถํ^{๒๑} แปลความว่า ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และ อุเบกขาเป็นเช่นไรซ้ำ แต่พระมหาวิรเจ้าผู้นายกของโลก บารมี ๑๐ เป็นอย่างไร อุปบารมี ๑๐ และ ปรมัตถบารมี ๑๐ บริบูรณ์ได้อย่างไร ฯ

เรื่องในชาดกทั้งหมดเป็นเรื่องที่กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ บารมีที่บำเพ็ญนั้น คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี รวมเรียกว่าบารมี ๓๐ ทัก โดยจัดแบ่งเป็น บารมี (บารมีขั้นธรรมดา) ๑๐, อุปบารมี (บารมีขั้นกลาง) ๑๐, และปรมัตถบารมี (บารมีขั้นสูง) ๑๐

ขยายความบารมี ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ทั้ง ๓ ขั้น โดยตัวอย่างเรื่อง ทาน คือ

๑. บารมี (ระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สินเงินทอง สมบัตินอกกาย-
palram1111orw peseculons)

๒. อุปบารมี (ระดับรองหรือจวนจะสูงสุด เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะ
เป็นทาน- Upapalram1111 superior peseculons)

๓. ปรมัตถบารมี (ระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิตเพื่อ
ประโยชน์แก่ผู้อื่น- 1 paramatthapalram1111 supreme pefeculons)

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๙.

^{๒๑} ชู.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๗๖/๗๗.

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทั้ง ๑๐ บารมี ครบทั้ง ๓ ชั้นนี้ เรียกว่า สมตีสบารมี หรือ สมตีสบารมี แปลว่า บารมี ๓๐ ถ้วน^{๒๒}

ในอรรถกถาจริยาปิฎกได้จัดขาคเรื่องต่าง ๆ ลงในบารมีทั้ง ๓๐ ทศ มีนัยโดยสังเขป ดังนี้

๑. ทานบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทานบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็น พระเจ้าสุริยราช ทรงบำเพ็ญทานอุปบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร และทรง บำเพ็ญทานปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกระต่ายป่าสสันจิต

๒. ศีลบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญศีลบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาช้าง ฉัตพันต์เลี้ยงมารดา ทรงบำเพ็ญศีลอุปบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญานาคภูริทัต และทรง บำเพ็ญศีลปรมัตถบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสังขपालบัณฑิต

๓. เนกขัมมบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็น อโยธยราชกุมาร ทรงบำเพ็ญเนกขัมมอุปบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นหัตถิपालกุมาร และ ทรงบำเพ็ญเนกขัมมปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าอุฬสโสม

๔. ปัญญาบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสัม ภวกุมาร ทรงบำเพ็ญปัญญาอุปบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์วิรุณบัณฑิต และทรง บำเพ็ญปัญญาปรมัตถบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นเสนกบัณฑิต

๕. วิริยบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาภิ ทรงบำเพ็ญวิริยอุปบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสีลวมหาราช และทรงบำเพ็ญ วิริยปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก

๖. ขันติบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญขันติบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นจุฬธัมม- ปาลราชกุมาร ทรงบำเพ็ญเนกขัมมอุปบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นธัมมิกเทพบุตร และทรง บำเพ็ญเนกขัมมปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นขันตีวาทีดาบส

๗. สัจจบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญสัจจบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสกุณโปต- กะ (ลูกนกคุ้ม) ทรงบำเพ็ญสัจจอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาปลาช่อน และทรงบำเพ็ญ สัจจปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุตโสม

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า

๘. อธิษฐานบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมี ในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญาภูกุระ ทรงบำเพ็ญอธิษฐานอุปัชฌายบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นมาตังคบัณฑิต และทรงบำเพ็ญอธิษฐานปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเทมียราชกุมาร

๙. เมตตาบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส ทรงบำเพ็ญเมตตาอุปัชฌายบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกัณหาทีปายนดาบส และทรงบำเพ็ญเมตตาปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเอกราช

๑๐. อุเบกขาบารมี พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นกัจฉปบัณฑิต ทรงบำเพ็ญอุเบกขาอุปัชฌายบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญามหิสา และทรงบำเพ็ญอุเบกขาปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นโลมหังสบัณฑิต

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติหนึ่ง ๆ มิใช่ว่าจะทรงบำเพ็ญบารมีเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง เช่น ทรงบำเพ็ญทานบารมี หรือทรงบำเพ็ญศีลบารมีอย่างเดียวนั้น แต่ในชาติเดียวกันนั้นได้บำเพ็ญบารมีหลายอย่างควบคู่กันไปแต่อาจเด่นเพียงบารมีเดียว ที่เหลือออกนั้นเป็นบารมีระดับรอง ๆ ลงไป ดังเช่นในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญครบทั้ง ๑๐ บารมีคือ

เมื่อพระเวสสันดรประสูติได้ไม่นาน พระองค์ได้กราบทูลพระมารดาว่า จักให้ท่าน หนะมีพระชนมายุได้ ๘ พรรษา ทรงดำริที่จะบริจาคอวัยวะทั้งหมดให้เป็นทาน (อัมมัตติกทาน) เมื่อเสวยราชสมบัติแล้วได้พระราชทานพญาช้างปัจจัยนาคแก่พวกพราหมณ์ และทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน ต่อมาเมื่อถูกเนรเทศให้ไปอยู่ที่เขาวงกต ได้ทรงบริจาคพระโอรส พระธิดา และมเหสี และเมื่อเสด็จกลับมาครองราชสมบัติอีก ได้ทรงบริจาคทานตลอดพระชนมายุ การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็น

ทาน บารมี

ในฐานะเป็นฆราวาส พระเวสสันดรทรงสมาทานรักษาเบญจศีลเป็นนิตย และทรงสมาทานรักษาศีลอุโบสถทุกวันอุโบสถถึงเดือน การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นศีลบารมี

ขณะที่ทรงถือเพศเป็นดาบสอยู่ที่เขาวงกต พระเวสสันดรทรงละกามคุณอย่างเด็ดขาด การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นเนกขัมมบารมี

การดำริที่จะบริจาคอวัยวะทั้งหมดให้เป็นทานก็ตาม การบรรเทาความเศร้าโศกอันเกิดจากการบริจาคพระโอรส พระธิดาด้วยปัญญาก็ตาม การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นปัญญาบารมี

ขณะที่ทรงครองราชย์สมบัติ พระองค์ได้เสด็จออกโรงาทนทั้ง ๖ แห่ง ทุกกิ่งเดือน และ ขณะที่ทรงถือเพศเป็นดาบสอยู่ที่เขาวงกตนั้น พระองค์ทรงตั้งพระทัยบูชาเพลิง และบำเพ็ญ เตโชกสิณอยู่เป็นนิตย์ การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นวิริยบารมี

เมื่อพระราชาบิดาทรงเนรเทศให้ออกจากพระนครตามความประสงค์ของชาวเมือง และ เมื่อพราหมณ์ชุกเขียนตีกุมารทั้ง ๒ ต่อพระพักตร์ พระองค์ทรงอดกลั้นความรู้สึกเหล่านี้ได้ การ บำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นขันติบารมี

พระเวสสันดรทรงปฎิญาณที่จะบริจาคอวัยวะทั้งหมด และพระโอรสพระธิดาให้เป็น ทาน การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็นสัจจบารมี

เมื่อทรงปฎิญาณอย่างแน่วแน่ ไม่ทำความอาลัยในพระโอรสพระธิดาที่จะทรงบริจาค ให้เป็นทาน แม้จะทรงสะดุ้งกลัวต่อเสียงคำหิ ตีเตียนของหมู่เสวกามาตย์จนต้องเสด็จขึ้นไปบน ภูเขา แต่เมื่อพระนางมัทรีเสด็จขึ้นไปปลอบแล้ว พระองค์ก็ทรงอธิษฐานใจอย่างมั่นคง การบำเพ็ญ บารมีในส่วนนี้จัดเป็นอธิษฐานบารมี

การแผ่เมตตาให้แก่ชาวกาลิงคราษฎร์ที่มาขอพระราชทานพญาช้างปึงจัยนาคก็ตาม การแผ่เมตตาให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายอยู่เป็นนิตย์ในระหว่างทรงถือเพศเป็นดาบส ประพฤติ พรหมจรรย์อยู่ที่เขาวงกตก็ตาม การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็น เมตตาบารมี

พระเวสสันดรทรงตัดความเสนาหาในพระโอรสพระธิดาโดยมิได้โกรธแค้นพราหมณ์ชุก เขียนที่มาขอ พร้อมทั้งทรงตั้งพระทัยเป็นกลางโดยมิได้รักหรือชังผู้ใด การบำเพ็ญบารมีในส่วนนี้จัดเป็น อุเบกขาบารมี^{๒๓}

ดังนั้น การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ บารมีที่บำเพ็ญนั้น คือ ทาน บารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี รวมเรียกว่าบารมี ๓๐ ทศ โดยจัดแบ่งเป็น บารมี (บารมีชั้น ธรรมดา) ๑๐, อุปบารมี (บารมีชั้นกลาง) ๑๐, และปรมัตถบารมี (บารมีชั้นสูง) ๑๐ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาตลอดระยะเวลา ๔ อสงไขย แสนกัปป์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

^{๒๓} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘ /๒/๑๙-๒๒.

๒.๓ หลักการของพระโพธิสัตว์

หลักการของพระโพธิสัตว์ เป็นการกล่าวถึงหลักการของพระโพธิสัตว์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น หลักการตามความหมาย และหลักการตามการกระทำ ผู้วิจัยจะได้ลำดับขั้นตอนของหลักการดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ หลักการตามความหมาย

หลักการของพระโพธิสัตว์โดยรวมตามความหมายรูปศัพท์ คือ ในอรรถกถาวิปัสสิสูตรบทว่า “โพธิ” ในคำว่า โพธิสตตสเสว สตโต นี้ ได้แก่ ญาณสัตว์ ผู้ตรัสรู้ชื่อว่าพระโพธิสัตว์ อธิบายว่า ผู้มีญาณ คือ ผู้มีปัญญา ชื่อว่า บัณฑิต จริงอยู่สัตว์นั้น เป็นบัณฑิต จำเดิมแต่ทรงมีอภินิหารแทบบาทมูลแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ใช่อันธพาล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าพระโพธิสัตว์ อนึ่ง ชื่อว่า โพธิสัตว์ เพราะเป็นสัตว์ผู้จะเบิกบาน บำเพ็ญพระบารมี แล้วจักเบิกบานโดยหาอันตรายมิได้อย่างแน่นอน เพราะได้คำพยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเปรียบเหมือนดอกปทุมที่โผล่ขึ้นจากน้ำ ตั้งอยู่แล้วจักบานโดยสัมผัสแสงอาทิตย์อย่างแน่นอนเพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ดอกปทุมบาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปรารถนา โพธิ กล่าวคือ ญาณ ในมรรค ๔ปฏิบัติอยู่ เหตุนี้ผู้ที่ยังติดอยู่ใน โพธิ จึงชื่อว่าพระโพธิสัตว์ ดังนี้ก็มี เมื่อพระโพธิสัตว์ มีอยู่โดยพระนามที่เกิดขึ้น^{๒๔}

หลักการสร้างบารมี ๓๐ ทศ โดยจัดแบ่งเป็น บารมี (บารมีชั้นธรรมดา) ๑๐, อุปบารมี (บารมีชั้นกลาง) ๑๐, และปรมัตถบารมี (บารมีชั้นสูง) ๑๐ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมาตลอดระยะเวลา ๔ อสงไขย แสนกัปป์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จากการที่บุคคลเกิดอุตมการณ์ของพระโพธิสัตว์ขึ้นแล้ว มีความมุ่งมั่นยึดถือในอุตมการณ์ การมุ่งมั่นยึดถือดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามอุตมการณ์นี้ ได้ชื่อว่าทำตาม หลักการของพระโพธิสัตว์ หลักการของพระโพธิสัตว์ จึงหมายถึง พระโพธิสัตว์ ผู้มีความมุ่งมั่นยึดถืออุตมการณ์โพธิสัตว์เป็นหลัก เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินการ เพื่อที่จะบรรลุตามเป้าหมาย คือเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คำว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มิได้หมายเพียงเฉพาะพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าในปัจจุบันเท่านั้นรวมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตด้วย ซึ่งมีหลักการของพระโพธิสัตว์เป็นหลักก่อนก่อนจะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นคำว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงหมายถึง สภาวะของบุคคลผู้ได้ฝึกฝนอบรมตนจนเต็มเปี่ยมด้วยคุณธรรมคือ ปัญญา กรุณา ความบริสุทธิ์ สะอาด สว่าง และความสงบ สามารถพาตนให้หลุดพ้นออกจากวัฏฏสงสารและยังสามารถนำพาสรรพสัตว์

^{๒๔} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒๖/๓๐/๔๒-๔๓.

ทั้งหลายให้ออกจากโลกียภูมิ เพื่อเข้าสู่โลกุตตรภูมิอันประเสริฐ ซึ่งสภาวะแห่งความเป็นพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้านี้ไม่ได้เกิดขึ้นง่าย ๆ ดังพุทธวจนะที่ว่า การเกิดขึ้นแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทั้งหลายเป็นการยาก”^{๒๕}

การที่บุคคลจะฝึกฝนอบรมตนจนเข้าถึงสภาวะแห่งความเป็นพุทธะนั้น ต้องอาศัย
ปัญญาความเพียร ความอดทน ความเสียสละ และความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวอย่างยิ่ง พุทธภาวะจึงเป็น
สิ่งสูงอันยากที่บุคคลทั่วไปจะเข้าถึงได้ ต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนานกว่าจะมีผู้เข้าถึงสักคนหนึ่ง
อย่างไรก็ตาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็บังเกิดขึ้นแล้วอย่างมากมาย ดังที่กล่าวกันว่า มีมากกว่า
เม็ดทรายในท้องมหาสมุทรทั้งสิ้นดังใน กถามหานิทาน ว่า ด้วยการสืบลำดับของพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ได้กล่าวพรรณนาเกี่ยวกับจำนวนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีเนื้อหาบางส่วนดังนี้
อสงไขยทั้ง ๗ เหล่านี้ คือ

๑. มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้น ๑๒๕,๐๐๐ พระองค์เรตถาคคติดปรารธนาแทบ
พระยุคลบาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ก็ยังมิได้รับพยากรณ์ ๙ อสงไขยเหล่านี้

๒. มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ๓๘๗,๐๐๐ เรตถาคตเปล่งวาจาแทบเบี่ยงยุคลบาทของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย แต่ยังมีได้รับพยากรณ์ ๔ อสงไขยเหล่านี้

๓. มีพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ เรตถาคตได้รับพยากรณ์จากสำนักของพระพุทธเจ้า มี
พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกร เป็นต้น^{๒๖}

๒.๓.๒ หลักการตามการกระทำ

ข้อความดังที่กล่าวมาข้างต้นเป็นพระพุทธวจนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์
ตรัสถึงครั้งที่พระองค์เริ่มปรารธนาพุทธภูมิสามารถแบ่งระยะเวลาการสร้างบารมีออกเป็น ๓ ช่วง
มีดังต่อไปนี้คือ

๑. เจ็ดอสงไขยแรก เป็นช่วงที่พระองค์ตั้งความปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์ ไว้ในใจ

๒. เก้าอสงไขย ต่อมา เป็นช่วงที่พระองค์เปล่งวาจาตั้งความปรารถนาเป็นโพธิสัตว์ต่อ
เบื้องพระพักตร์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในแต่ละภพชาติที่ท่านได้พบ แต่ยังไม่ได้รับพุทธพยากรณ์

^{๒๕} พุ.ธ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๒๗๕-๒๗๖.

^{๒๖} บรรจบ บรรณรุจิ, โสิตถกัมมทานิทาน พากษ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม,
๒๕๒๖), หน้า ๑๑๑-๑๑๕.

๓. สื่อสงฆ์กับหนึ่งแสนมหาภิ เป็นช่วงที่พระองค์ได้รับพุทธพยากรณ์ คือหลังจากที่ ท่านสร้างบารมีมาเป็นเวลา สิบหกอสงฆ์ ท่านจึงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้าว่า ในที่สุดสื่อสงฆ์ยังด้วยแสนกับแต่นี้ไป ดาบสนี้ได้เป็นพระพุทเจ้าพระนามว่าสมณโคดม^{๒๗}

การสร้างบารมีของพระองค์ในช่วงระยะเวลาที่ ๑ และ ๒ เป็นช่วงที่พระองค์ยังมิได้รับ พุทธพยากรณ์ สามารถเรียกพระองค์ในช่วงนี้ว่า อนิยตพระโพธิสัตว์ การที่จะได้ตรัสรู้เป็น พระพุทเจ้ายังมีความไม่แน่นอน ส่วนการสร้างบารมีในช่วงที่ ๓ เป็นที่พระองค์ได้รับ พุทธพยากรณ์จากพระพุทเจ้าถึง ๒๔ พระองค์ สามารถเรียกพระองค์ในช่วงนี้ว่า นิยตพระ- โพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าอย่างแน่นอน ซึ่งสามารถเรียกพระองค์ในช่วงนี้ว่า นิยตพระ- โพธิสัตว์ จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า อย่างแน่นอน ซึ่งได้เริ่มขึ้นนับตั้งแต่ชาติที่ได้รับคำพยากรณ์ จากพระพุทเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งจนกระทั่งถึงพระชาติสุดท้ายที่จะได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทเจ้า^{๒๘}

สรุปหลักการดำเนินชีวิตที่พระพุทเจ้าแต่ละพระองค์แสดงไว้ มาเป็นหลักการของ พระโพธิสัตว์ดังนี้

๑. สิ่งใดที่เป็นความชั่ว พระโพธิสัตว์ ทุกองค์จะละเว้น
๒. ทำความดีทุกชนิดที่สามารถพึงทำ ปราบปรามให้บุคคลทั่วไปพ้นทุกข์
๓. พระโพธิสัตว์ ออกบวชปฏิบัติฝึกใจ บำเพ็ญบารมี ประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งการฝึกใจ ก็เพื่อให้สภาพจิตปราศจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ให้สามารถบรรลุเป็นพระพุทเจ้า

๒.๔ ธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเลิศที่จะมาตรัสรู้

พระพุทเจ้าทุก ๆ พระองค์สร้างบารมีในระยะเวลาที่แตกต่างกันไป แต่มีสิ่ง ที่เหมือนกัน คือ ธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเลิศที่จะมาตรัสรู้มีเหมือนกัน โดยมีธรรมอันน่า อัศจรรย์ กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์

๒.๔.๑ ธรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระโพธิสัตว์

ในอัจฉริยัพพตัมมสูตร^{๒๙} พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ อนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ทรงปรารภเรื่อง ธรรมอันน่าอัศจรรย์ พระองค์ได้รับสั่งเรียก

^{๒๗} ขุ.อ.ป.อ. (ไทย) ๗๐/๒๐/๔๐.

^{๒๘} บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ ในนิกายเถรวาท, หน้า ๑๑.

^{๒๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๗/๒๓๓.

ท่านพระอานนท์ให้ไปอธิบายธรรมอันน่าอัศจรรย์แก่หมู่ภิกษุ โดยพระองค์ตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนี้ เธอจงอธิบายธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปเถิด” พระอานนท์จึงจำคำสนทนาแล้วมาอธิบาย (ในส่วนที่สนทนา) ให้หมู่ภิกษุฟังอีกที ในเรื่องธรรมอันน่าอัศจรรย์ ซึ่งมี ๒๐ ประการ คือ^{๓๐}

๑. พระโพธิสัตว์ มีสติสัมปชัญญะ ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๒. พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ จึงสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๓. พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตจนตลอดอายุ แม้ข้อที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตตลอดอายุนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๔. พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะตลอดตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต จนถึงลงสู่พระครรภ์ของพระมารดาแม้ข้อที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ ตลอดตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงลงสู่พระครรภ์ของพระมารดานี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๕. เวลาที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิด หรือที่ที่ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากส่องแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้น เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย เพราะแสงสว่างนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน และ ๑๐ สหัสโลกธาตุ นี้ สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏขึ้นในโลกเกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๖. เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา เทพบุตร ๔ องค์ เข้าไปอารักขาพระโพธิสัตว์นั้นประจำทั้ง ๔ ทิศ ด้วยตั้งใจว่า มนุษย์ หรือ อมนุษย์ใด ๆ ยอย่าได้เบียดเบียน

^{๓๐} บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพธิสัตว์ ในนิคายเถรวาท, หน้า ๒๓๓-๒๓๕.

พระโพธิสัตว์หรือพระมารดาของพระโพธิสัตว์เลย แม้ข้อที่ ๗ นี้ ถ้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๗. เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดามีปกติทรงศีล คือ เว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เว้นจากอกุศลนาทาน (การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้) เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติดิในกาม) เว้นจากมุสาวาท (การพูดเท็จ) เว้นจากสุรา เมรยมัชชปมาทัฏฐาน (การเสพของมึนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท) แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๘. เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามารมณ์เป็นผู้ที่บุรุษผู้มีจิตกำเนิดใด ๆ ไม่สามารถล่วงเกินได้ แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏของพระผู้มีพระภาค

๙. เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ทรงได้กามคุณ ๕ เือบอิม พรังพร้อม ได้รับการบำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕ แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๐. เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระครรภ์ มีอวัยวะสมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่บกพร่องเปรียบเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยมที่เจียรระไนดีแล้ว สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว หรือสีนวลร้อยอยู่ข้างใน คนตาถึงหยิบแก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณาว่า นี่ คือ แก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียรระไนดีแล้ว สุกใส เป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว หรือสีนวลร้อยอยู่ข้างใน แม้ฉนั้นใด เวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระครรภ์มีอวัยวะสมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง ฉนั้นนั่นเหมือนกัน แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๑. เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระองค์สวรรคต ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต แม้ข้อที่ ๗ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๒. พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไป ซึ่งจะคลอดลูกหลังจากตั้งครรภ์ได้ ๙ เดือน หรือ ๑๐ เดือน ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประสูติพระโอรส

เมื่อทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนเท่านั้น แม่ขี้ที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่า เป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๓. พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไป ซึ่งจะนั่งคลอดหรือนอนคลอด ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ ประทับยืนประสูติเท่านั้น แม่ขี้ที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๔. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ในตอนแรกเทพทั้งหลายจะทำพิธีต้อนรับ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์ แม่ขี้ที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๕. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ยังไม่ทันสัมผัสแผ่นดิน เทพบุตร ๔ องค์ช่วยกันประคองพระโพธิสัตว์ไปไว้เบื้องพระพักตร์ของพระมารดาแล้วกราบทูลว่า โปรตพอพระทัยเถิดพระเทวี พระราชนิโอรสของพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้นเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ แม่ขี้ที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๖. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา เสด็จออกอย่างบริสุทธิ์แท้ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใด ๆ จึงเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจดเปรียบเหมือนแก้วมณีที่บุคคลวางไว้ในผ้ากาสิกพัสดุ ย่อมไม่ทำให้ผ้ากาสิกพัสดุแปดเปื้อน ถึงผ้ากาสิกพัสดุก็ไม่ทำให้แก้วมณีแปดเปื้อนเช่นนั้นเพราะเหตุไร เพราะสิ่งทั้งสองเป็นของบริสุทธิ์หมดจด แม้ฉนั้นใด เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ย่อมประสูติอย่างบริสุทธิ์แท้ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำเมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใด ๆ เป็นผู้บริสุทธิ์หมดจด ฉนั้นเหมือนกัน แม่ขี้ที่ ฯลฯ นี้ ถ้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๗. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา มีธารน้ำปรากฏในอากาศ ๒ สาย คือ ธารน้ำเย็น และธารน้ำอุ่น เพื่อชำระล้างพระโพธิสัตว์และพระมารดา แม่ขี้ที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๘. เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ประทับยืนอย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกันบนพื้นปฐพี ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ เสด็จดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเศวตฉัตรตามเสด็จ ทอดพระเนตรไปยังทิศทั้งปวง แล้วทรงเปล่งอาสภิวาจา (พูดอย่างองอาจ) ว่า เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป แม่ขี้ที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๑๙. เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้ง

สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ในช่องว่างระหว่างโลก ซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิด หรือที่ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีสิทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ของแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นเกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย เพราะแสงสว่างนั้น สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้ เหมือนกัน และ ๑๐ สหัสสโลกธาตุนี้ สันตะเทือน เลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่าเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย แม้ข้อที่ ฯลฯ นี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค

๒๐. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนี้แล เธอจงจำธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตนี้ไว้เถิด ในเรื่องนี้เวทนาของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป สัญญาของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น... วิตกของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป อานนท์ เธอจงจำธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของตถาคตนี้ไว้เถิด” ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อที่เวทนาของพระผู้มีพระภาคปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป สัญญาของตถาคตย่อมปรากฏเกิดขึ้น ... วิตกของพระผู้มีพระภาคย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปนี้ ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ของพระผู้มีพระภาค” ดังนี้^{๓๑}

เป็นเหตุผลรวมผนึกเข้ามา ว่าพระพุทธรเจ้าของเราทั้งหลายมีธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ คำว่า ไม่เคยปรากฏ ความหมายก็คือ ไม่เคยปรากฏแก่คนธรรมดาทั่วไป ธรรมอันน่าอัศจรรย์นี้จึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เป็นพระพุทธรเจ้าเท่านั้น

๒.๔.๒ กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์

กฎของพระโพธิสัตว์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกก ที่ฌนิกาย มหาวรรค ที่พระพุทธองค์ตรัสถึงพระประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้า^{๓๒} ก็มีความสอดคล้อง และใกล้เคียงกัน กับธรรมอันน่าอัศจรรย์ นั้น คือ กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ๑๖ ประการ ผู้วิจยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

๑. มีกฎธรรมดา “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีโพธิสัตว์ ทรงมีสติสัมปชัญญะตลอด ตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

^{๓๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๙-๒๐๘/๒๓๕-๒๔๒.

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖/๑๐.

๒. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้นในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิดหรือที่ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากส่องแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้นล่งเทวานุภาพของเหล่าเทพ เพราะแสงสว่างนั้น เหล่าสัตว์ที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกันและ ๑๐ สหัสโลกธาตุ นี้สันตะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏขึ้นในโลก ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๓. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา เทพบุตร ๔ องค์ เข้าไปอารักขาประจำทั้ง ๔ ทิศด้วย ตั้งใจว่า มนุษย์หรือมนุษย์ใด ๆ อย่าได้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์หรือพระมารดาของพระโพธิสัตว์เลย ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๔. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดา มีปกติทรงศีล คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดินในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๕. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามารมณ์ เป็นผู้ที่บุรุษผู้มีจิตกำหนดใด ๆ ไม่สามารถล่วงเกินได้ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๖. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ทรงได้กามคุณ ๕ เิบอัมพรังพร้อม ได้รับการบำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕ ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๗. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายในพระครรภ์ มีพระอวัยวะสมบูรณ์ มีพระอินทรีย์ไม่บกพร่อง ภิกษุทั้งหลาย เหมือนแก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียรไนดีแล้ว สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว เหลือง แดง ขาว หรือสีนวล ร้อยอยู่ข้างใน คนตาถึงหยิบแก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณาว่านี่ คือ แก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียรไนดีแล้ว สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว เหลือง แดงขาว หรือสีนวล ร้อยอยู่ข้างในฉันใด เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่ พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใด ๆ ทรงมีความสุข ไม่ลำบากพระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ภายใน

พระกรรม มีพระอวยวะสมบูรณ์ มีพระอินทรีย์ไม่บกพร่อง ฉะนั้นเหมือนกัน ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๘. มีกฎธรรมดา “เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระองค์สวรรคตไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๙. มีกฎธรรมดา “พระมารดาของพระโพธิสัตว์ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไปที่จะคลอดลูกหลังจากตั้งครรภ์ได้ ๙ เดือนหรือ ๑๐ เดือน ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประสูติพระโอรสเมื่อทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนเท่านั้น ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๑๐. มีกฎธรรมดา “พระมารดาของพระโพธิสัตว์ ไม่ประสูติพระโอรสเหมือนสตรีทั่วไปซึ่งจะนั่งคลอดหรือนอนคลอดก็ได้ ส่วนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ประทับยืนประสูติเท่านั้น ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๑๑. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ในตอนแรกเหล่าเทพจะทำพิธีต้อนรับ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์ ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๑๒. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ยังไม่ทันสัมผัสแผ่นดิน เทพบุตร ๔ องค์ช่วยกันประคองพระโพธิสัตว์ไปไว้เบื้องพระพักตร์ของพระมารดา แล้วกราบทูลว่า โปรดพอพระทัยเถิด พระเทวี พระราชโอรสของพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้นเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๑๓. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา เสด็จออกโดยง่าย ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ เมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใด ๆ เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลาย เหมือนแก้วมณีที่บุคคลวางไว้ในผ้ากาสิกพัสตร์ ย่อมไม่ทำให้ผ้ากาสิกพัสตร์แปดเปื้อน ถึงผ้ากาสิกพัสตร์ก็ไม่ทำให้แก้วมณีแปดเปื้อน ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะสิ่งทั้งสองเป็นของสะอาดบริสุทธิ์ ฉะนั้น เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา เสด็จออกโดยง่ายไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ เมือก เลือด หรือสิ่งไม่สะอาดใด ๆ เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์ ฉะนั้นเหมือนกัน ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๑๔. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา มีธารน้ำปรากฏในอากาศ ๒ สาย คือ ธารน้ำเย็นและธารน้ำอุ่น เพื่อชำระล้างพระโพธิสัตว์และพระมารดา ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๑๕. มีกฎธรรมดา “เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ทรงยืนได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน ทรงผินพระพักตร์ไปทางเสด็จทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ แล้ว ทรงเปล่งพระอาสภิวาจา (วาจาอย่างองอาจ) ว่า เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เรา

คือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายบัดนี้ภาพใหม่ไม่มีอีก ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๑๖. มีกฎธรรมดา “เวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้นในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิด หรือที่ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากส่องแสงไปไม่ถึงก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้น ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ เพราะแสงสว่างนั้น เหล่าสัตว์ที่เกิดในทีนั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน และ ๑๐ สหัสสิโลกธาตุนี้สิ้นสະเทือน เลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏขึ้นในโลก ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”

๒.๔.๓ แบบแผนธรรมชาติที่พระโพธิสัตว์ปฏิบัติ

ธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเลิศที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะต้องกระทำสิ่งเหล่านี้ เสมือนเป็นแบบแผนปฏิบัติที่จะต้องกระทำตลอดพระชนมายุของทุกพระองค์ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๓๐ ประการ^{๓๓} คือ

๑. พระโพธิสัตว์ผู้มีภพสุดท้าย มีสัมปชัญญะรู้ตัว ลงสู่พระครรภ์ของพระชนนี
๒. พระโพธิสัตว์นั่งขัดสมาธิในพระครรภ์ของพระชนนี หันพระพักตร์ออกไปภายนอก
๓. พระชนนีของพระโพธิสัตว์ยืนประสูติ
๔. พระโพธิสัตว์ออกจากพระครรภ์พระชนนีในป่าเท่านั้น
๕. พระโพธิสัตว์วางพระบาทลงบนแผ่นดินทอง หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนืออย่างพระบาท
- ๗ ก้าว เสด็จไปตรวจุ ๔ ทิศแล้วแปลงสีหนาท
๖. พระมหาสัตว์ พอพระโอรสสมภพ ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ แล้วออกมหาภิเนษกรรม
๗. พระมหาสัตว์ ทรงถือผ้าธงชัยแห่งพระอรหันต์ ทรงผนวช ทรงบำเพ็ญเพียรกำหนดอย่างต่ำที่สุด ๗ วัน
๘. เสวยข้าวมธุปายาส ในวันที่ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณ
๙. ประทับนั่งเหนือสันถัดหญาบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ
๑๐. ทรงบริกรรมอาณานาปานสติก็มีภูฐาน
๑๑. ทรงกำจัดกองกำลังของมาร

^{๓๓} ชุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๗๓/๗๔๖.

๑๒. ณ โพธิบัลลังก์นั่นเอง ทรงได้คุณมือสาธารณญาณ ตั้งแต่วิชา ๓ เป็นต้นไป
๑๓. ทรงยับยั้งไถ่โพธิพฤษ ๗ สัปดาห์
๑๔. ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาเพื่อให้ทรงแสดงธรรม
๑๕. ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
๑๖. ในวันมาฆบูรณมี ทรงยกปาฏิโมกข์ขึ้นแสดงในที่ประชุมสาวกประกอบด้วยองค์ ๔
๑๗. ประทับอยู่ประจำ ณ ที่พระวิหารเชตวัน
๑๘. ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ไกล่ประตูก่สงฆ์สาวัดถิ
๑๘. ทรงแสดงพระอภิธรรม ณ ภูพดาวดิงส์
๒๐. เสด็จลงจากเทวโลก ไกล่ประตูก่สังกัสสนคร
๒๑. ทรงเข้าผลสมาบัติต่อเนื่องกัน
๒๒. ทรงตรวจดูเวไนยชน ๒ วาระ
๒๓. เมื่อเรื่องเกิดขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบท
๒๔. เมื่อเหตุต้นเรื่องเกิดขึ้น จึงตรัสชาดก
๒๕. ตรัสพุทธวงศ์ในสมาคมพระประยูรญาติ
๒๖. ทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุอาคันตุกะ
๒๗. พวกภิกษุจำพรรษาแล้วถูกนิมนต์ ไม่ทูลบอกลาก่อน ไปไม่ได้
๒๘. ทรงทำกิจก่อนและหลังเสวย ยามต้น ยามกลางและยามสุดท้ายทุก ๆ วัน
๒๙. เสวยรสมังสะในวันปรินิพพาน
๓๐. ทรงเข้าสมาบัติยี่สิบสี่แสนโกฏิสมาบัติแล้วจึงปรินิพพาน^{๓๔}

สรุป สิ่งเหล่านี้ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นเหตุผลรวมผนึกเข้ามา ว่าพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายมีธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเลิศที่จะมาตรัสรู้ มีธรรมอันน่าอัศจรรย์ ๒๐ มีกฎธรรมดา ๑๖ แบบแผน หรือ ธรรมนิยมปฏิบัติที่ทุกพระองค์ปฏิบัติ ๓๐ ในภพชาติสุดท้ายที่บารมีเต็มเปี่ยมแล้ว พร้อมทั้งจะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่จึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น

^{๓๔} ชุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๗๓/๗๔๖.

๒.๕ ทศชาติของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ สิบชาติสุดท้าย ก่อนที่จะจุติไปประทับบนสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วจึงเสด็จลงมาประสูติในพระครรภ์ของพระมารดา และเมื่อประสูติแล้วทรงเปล่งอาสภิวาจา เป็นการกล่าวถึงทศชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเสวยพระชาติแบ่งตามลำดับออกเป็น พระเทมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมโหสถ พระภริทัตต์ พระจันทกุมาร พระมหานารทกัสสปะ พระวิรุฬ และพระเวสสันดร ทั้ง ๑๐ ชื่อนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๒.๕.๑ พระเทมีย์

เทมียชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากาลกราช ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์ ทรงเห็นพระราชบิดาพิพากษาลงโทษพวกโจรแล้ว พระองค์ทรงระลึกถึงอดีตชาติได้ว่า พระองค์เคยเป็นพระราชาและพิพากษาลงโทษคนเช่นนี้มาแล้ว และต้องไปเสวยผลกรรมในนรกเป็นเวลานาน ในชาตินี้จึงไม่ปรารถนาจะครองราชสมบัติ และได้ทรงแกล้งทำเป็นคนไข้ แม้จะถูกทดลองด้วยวิธีการต่าง ๆ มาตลอดเวลา แต่ไม่ยอมเจรจา พระราชบิดาจึงรับสั่งให้นำตัวท่านไปฝังในป่าช้า ทำให้ท่านได้โอกาสสอนนายสารถีแล้วเสด็จออกบรรพชา ต่อมาพระราชบิดาและชาวเมืองก็ได้ออกบรรพชาตามเป็นจำนวนมาก

๒.๕.๒ พระมหาชนก

มหาชนกชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาชนก ขณะพระมารดาทรงพระครรภ์ได้หนีเข้าศึกษาไปอาศัยอยู่กับอาจารย์ทศปาโมกข์ที่เมืองกาลจัมปาละ เมื่อเจริญวัยได้ศึกษาจบไตรเพทและศิลปศาสตร์ แล้วขออนุญาตพระมารดาเดินทางไปค้าขายที่สุวรรณภูมิ แต่เรือแตกจมลงในมหาสมุทร ในขณะที่ท่านกำลังว่ายน้ำช่วยเหลือนตนเองอยู่ในมหาสมุทรเป็นวันที่ ๗ นั้น นางมณีเมขลา ซึ่งเป็นเทพธิดาผู้รักษามหาสมุทรได้ช่วยเหลือนำท่านไปฝั่ง ขึ้นฝั่งที่กรุงมิถิลาต่อมาอำมาตย์และบุโรหิตเป็นต้นได้อภิเษกพระมหาชนกขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ณ กรุงมิถิลา สืบต่อจากพระเจ้าโปลชนกผู้เป็นพระเจ้าอา ซึ่งไม่มีพระราชโอรสมีแต่พระธิดา เพราะพระองค์ทรงรับสั่งไว้ก่อนสวรรคตว่า ถ้าผู้ใดรู้ปริศนาธรรม ๑๖ ข้อ และทำให้พระราชธิดาสวามีของเราพอพระทัยได้ ให้พร้อมใจกันอภิเษกผู้นั้นขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติสืบไป พระเจ้ามหาชนกทรงครองราชสมบัติด้วยทศพิธราชธรรม ทรงสร้างความเจริญมั่นคงและประชาชนก็อยู่เย็นเป็นสุข

จากนั้นจึงเสด็จออกบรรพชา แม้พระมเหสีจะทูลอ้อนวอนอย่างไรไม่ยอมเสด็จกลับ ทรงบำเพ็ญ
 ฌานให้เกิดขึ้นและเมื่อดับขันธแล้วได้ไปสู่พรหมโลก

๒.๕.๓ พระสุวรรณสาม

สุวรรณสามชาวก พะโรธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส เลี้ยงดูบิดามารดา
 ผู้เป็นดาบสตาบอดอยู่ในป่า ต่อมาวันหนึ่งสุวรรณสามดาบสไปตักน้ำ และถูกพระเจ้าปิลักษณ์ยัง
 ด้วยลูกศร ท่านได้ทูลถามพระเจ้าปิลักษณ์ว่า ยิ่งข้าพเจ้าทำไม พระองค์ตรัสตอบว่า เข้าใจผิดด้วย
 คิดว่าเจ้าเป็นคนโล้นเนื้อให้หนีไปก่อนจะสลบล้มลงไป ท่านได้ทูลขอร้องว่า ขอพระองค์โปรดช่วย
 เลี้ยงดูบิดามารดาแทนข้าพระองค์ด้วยพระเจ้าปิลักษณ์เข้าพระทัยว่าสุวรรณสามตายแล้ว จึงเสด็จ
 ไปนำบิดามารดาของสุวรรณสามมาดูศพ เมื่อท่านทั้ง ๒ มาดูแล้วจำได้ว่า เป็นบุตรของตนจริง ๆ
 จึงพากันร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าเวทนา จากนั้นจึงได้ทำสักการิยาขอให้พิชรายออกจากร่างกาย
 ของสุวรรณสาม นอกจากนี้เทพธิดาอีกองค์หนึ่งก็มาช่วยทำสักการิยาด้วยนี้ พ้นจากสลบแล้วจำ
 ความต่าง ๆ ได้จึงแสดงธรรมแก่พระเจ้าปิลักษณ์ และให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ พระโพธิสัตว์ปรณนัตติบิดา
 มารดาจนท่านทั้ง ๒ สิ้นชีวิตแล้วจึงได้ดับขันธไปสู่พรหมโลก

๒.๕.๔ พระเนมิราช

เนมิราชชาตก พะโรธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช ทรงบำเพ็ญฌาน
 สมาทานอุโบสถศีลมิได้ขาด ทรงชี้แจงทางสวรรค์แก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ประชาชนเหล่านั้น
 ทำบุญแล้วตายไปเกิดในสวรรค์ เมื่อระลึกถึงอุปการคุณของพระราชาจึงให้ มาตลีเทพบุตรนำ
 เวชยันต์ราชรถไปรับพระเจ้าเนมิราชให้ขึ้นไปเยี่ยมชมสวรรค์ จากนั้นมาตลีเทพบุตรได้นำพระเจ้า
 เนมิราชไปชมมณฑลต่าง ๆ แล้วแสดงบุญกรรมของสัตว์นรกเหล่านั้นให้สดับ จากนั้นได้นำไปชม
 สวรรค์ชั้นต่าง ๆ และแสดงบุญกรรมของเหล่าเทวดาในสวรรค์แต่ละชั้นให้สดับ ต่อจากนั้นจึงนำไป
 เยี่ยมท้าวสักกเทวราช พระเจ้าเนมิราชทรงแสดงธรรมแก่ท้าวสักกเทวราชและเทพบริวารเป็น
 จำนวนมาก เมื่อมาตลีเทพบุตรนำพระเจ้าเนมิราชกลับมาส่งที่มนุษย์โลกแล้ว พระองค์ทรงสั่งสอน
 ประชาชนให้ตั้งอยู่ในบุญกุศลมีการให้ทานเป็นต้น เมื่อพระเกศาหงอกแล้วได้เสด็จออกบรรพชา
 บำเพ็ญฌานสมาบัติให้เกิดขึ้น และเมื่อสวรรคตแล้วจึงได้ไปสู่พรหมโลก

๒.๕.๕ พระมโหสถบัณฑิต

มโหสถชาตก พะโรธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต เป็นผู้ที่มีปัญญามากและ
 เฉลียวฉลาดมาตั้งแต่เยาว์วัย ได้ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหามากมาย ให้สำเร็จลุล่วงจนเกียรติคุณแพร่ขจร

ไป พระเจ้าวิเทหะทรงทราบข่าว จึงโปรดให้นำตัวไปเข้ารับราชการเป็นบัณฑิตประจำราชสำนัก ในเบื้องต้นของการรับราชการประจำราชสำนัก มโหสถบัณฑิตไม่ได้รับความเจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะเหล่าบัณฑิตผู้อาวุโส มักจะหาเรื่องใส่ความอยู่เสมอ ๆ แต่มโหสถบัณฑิตใช้ปัญญาแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ให้รอดพ้นจากข้อกล่าวหาได้ทุกเรื่อง และต่อมาท่านได้คุ้มครองที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด คอยช่วยแก้ไขปัญหาก็อีกด้วยภายหลังจากที่มโหสถบัณฑิตได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีแล้ว ท่านได้รับอาสาพระเจ้าวิเทหะยกกองทัพไปปราบพระเจ้าจูฬนี้ พระเจ้าจูฬนี้ทรงยินยอมสงบศึกแล้ว ขอร้องให้มโหสถบัณฑิตไปรับราชการอยู่กับพระองค์ เมื่อพระเจ้าวิเทหะสวรรคตมโหสถบัณฑิตจึงตัดสินใจเดินทางไปรับราชการอยู่ประจำในราชสำนักของพระเจ้าจูฬนี้แห่งเมืองปัญจาละ แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาในหลาย ๆ ด้านโดยเฉพาะการถูกเหล่าอำมาตย์อาวุโสคอยใส่ความอยู่เสมอ มโหสถบัณฑิตได้ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และได้นางปริพาชิกาคนหนึ่งคอยช่วยเหลือจนทำให้ ปัญหาเหล่านั้นคลี่คลายไป ต่อมานางปริพาชิกานั้นได้ทูลขอให้พระเจ้าจูฬนี้ประกาศเกียรติคุณ ของมโหสถบัณฑิตให้ปรากฏในท่ามกลางมหาชนโดยทำให้มหาชนเห็นความสำคัญของมโหสถ บัณฑิตว่า พระเจ้าจูฬนี้ทรงยอมสละชีวิตของพระมารดา พระเทวี พระราชโอรส พระสหาย บุโรหิต และชีวิตของพระองค์ แต่จะไม่ยอมสละมโหสถบัณฑิตให้แก่ผีเสื้อน้ำ ทำให้เกียรติคุณของมโหสถ บัณฑิตแพร่ขจรไกลไปทั่วทุกทิศ มโหสถบัณฑิตรับราชการอยู่ประจำในราชสำนักของพระเจ้าจูฬนี้ ท่ามกลางปัญหาและอุปสรรคนานัปการ แต่ท่านก็ใช้ปัญญาอันเฉลียวฉลาดแก้ไขปัญหาทุกอย่างให้ สำเร็จลุล่วงด้วยดีมาโดยลำดับ เมื่อท่านสิ้นอายุแล้วจึงไปเกิดใน เทวโลก

๒.๕.๖ พระภริยัตต

ภริยัตตชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่อภริยัตต ได้ตั้งความปรารถนา อยากไปเกิดในเทวโลก จึงไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่จอมปลวกแห่งหนึ่งในถ้ำมนุษย์ แต่ถูกพราหมณ์ หมอองผู้รู้ มนต์อาถรรพ์พยานะ จับตัวไปเที่ยวแสดงละครหาเงินตามสถานที่ต่าง ๆ ต่อมาพยานะ พี่น้องชาย ๓ คนได้มาช่วยเหลือพญานาคภริยัตตให้รอดพ้นจากพราหมณ์หมอองไปได้ นาคพี่ชายมีความแค้นเคืองจึงคิดจะทำลายชีวิตพราหมณ์หมอองนั้น แต่ถูกนาคน้องชายซึ่งกลัวตกรรกรรมห้ามปรามไว้ เพราะพราหมณ์หมอองผู้นี้เป็นผู้รู้พระเวท และเป็นผู้สาธยายมนต์ ใคร ๆ ไม่ควรทำลาย พญานาคภริยัตตได้ชี้แจงให้นาคน้องชายทราบว่า ความเข้าใจเช่นนั้นเป็นความเข้าใจผิด การปฏิบัติตามลัทธิของพราหมณ์เช่นนี้เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง พญานาคภริยัตตได้มุ่งมั่นรักษา อุโบสถศีลจนตลอดชีวิตแล้วจึงไปเกิดในเทวโลกตามความปรารถนาพร้อมด้วยบริษัทยोगเป็นจำนวนมาก

๒.๕.๗ พระจันทกุมาร

จันทกุมารชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมารราชโอรสของพระเจ้าเอกราชแห่งเมืองปุปผวดี ถูกพราหมณ์บุโรหิตชื่อชนทหาละ ผู้มีจิตริษยาออกอุบายทุลยุงให้พระเจ้าเอกราชปลงพระชนม์เพื่อทำการบูชายัญด้วยสิ่งที่สละได้ยาก แล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ พระเจ้าเอกราชทรงหลงเชื่อจึงรับสั่งให้จับพระจันทกุมารพร้อมด้วยคนอื่นอีกเป็นจำนวนมากแล้วให้นำไปมัดไว้ที่ปากหลุมบูชายัญ แม้พระมเหสีจะทูลวิงวอนขอชีวิตพระจันทกุมาร แต่พระเจ้าเอกราชก็ไม่ทรงยินยอม ท้าวสักกเทวราชจึงเสด็จลงมาช่วยชีวิตพระจันทกุมาร และทรงดำนิการกระทำของพระเจ้าเอกราชว่าไม่ใช่ทาง ที่ถูกต้อง เมื่อพระจันทกุมารทรงรอดพ้นจากความตายแล้วประชาชนพากันรุมประชาทัณฑ์ชนทหาละบุโรหิตด้วยก้อนดินจนถึงแก่ความตาย และปลดพระเจ้าเอกราชออกจากตำแหน่งพระราชาแล้วขับไล่ให้ไปเป็นคนจันทาลอยู่นอกเมือง พร้อมทั้งอภิเษกพระจันทกุมารขึ้นเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติต่อไป พระจันทกุมารทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงยึดมั่นอยู่ในกุศล และเสด็จไปบำรุงพระบิดาซึ่งถูกขับไล่ให้ไปอยู่นอกเมืองเป็นประจำ เมื่อสวรรคตแล้วจึงไปเกิดในสวรรค์

๒.๕.๘ พระมหานารทกัสสปะ

มหานารทกัสสปชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าว महाพรหมชื่อนารทะ เห็นพระราชธิดาพระนามว่า รุจา ของพระเจ้าอังคิตที่ทรงพยายามเปลื้องพระราชบิดาให้พ้นจากความเห็นผิด เพราะพระเจ้าอังคิตทรงเชื่อถือคำสอนของคุณาชวกที่ว่านรกไม่มี สวรรค์ไม่มี โลกหน้าไม่มี บิดามารดาไม่มี บุญบาปไม่มีสัตว์จะดีจะชั่วก็ตัวเอง ชั่วเอง จากนั้นพระองค์ทรงละเว้นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ แล้วหันมาเสวยสุราเมรัยและบริโภคมกคุณอย่างเดียว พระราชธิดา-รุจา ทรงพยายามสอนให้เห็นว่า ความเชื่อเช่นนั้นเป็นความเชื่อที่ผิด เพราะนรกมี สวรรค์มี โลกนี้มี โลกหน้ามี บิดามารดามี บุญบาปมี ฯลฯ เพราะพระนางเคยประสบมาแล้ว เมื่อพระเจ้าอังคิตทรงสดับแล้วพอพระทัยในคำสอนของพระธิดา แต่ยังหาคลายทิฐิไม่ พระราชธิดารุจาจึงทรงตั้งสัตยาธิษฐานให้สมณพราหมณ์หรือเทวดา พระอินทร์ พระพรหมลงมาช่วย เมื่อท้าว महाพรหมทราบสัตยาธิษฐานแล้ว จึงลงมาแสดงโทษแห่งความเห็นผิดให้พระเจ้าอังคิตสดับ ทำให้พระองค์ทรงคลายจากมิจฉาทิฐิแล้ว ทรงบำเพ็ญกุศลมีการให้ทานเป็นต้น และเมื่อสวรรคตแล้วจึงไปเกิดในสวรรค์

๒.๕.๙ พระวิรุระ

วิรุระชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นอำมาตย์ชื่อวิรุระผู้สอนนรธรรมาแด่พระเจ้าธัญชัยโกรัพยะแห่งกรุงอินทปัตถ์ แคว้นกุรุ พระนางวิมลาทะวีเมหเสีของพญานาควรุณ ได้ฟังกิตติศัพท์ของวิรุระบัณฑิตแล้วอยากจะฟังธรรมของท่านจึงออกอุบายลวงพญานาคผู้สวามีว่า แพ้ท้องอยากจะกินหัวใจของวิรุระบัณฑิต พญานาควรุณจึงขอให้นางอิรันทติบุตรีไปเที่ยวแสวงหาชายหนุ่มที่สามารถนำหัวใจของวิรุระบัณฑิตมาयังนาคพิภพได้ แล้วจะยกนางให้เป็นภรรยา เมื่อปุณณกยักร์เสนาบดีผู้หลงรักนางอิรันทติมาเป็นเวลานานได้ทราบข่าวจึงรับอาสา จะไปนำหัวใจของวิรุระบัณฑิตมาได้ จากนั้นจึงเหาะไปที่กรุงอินทปัตถ์ แล้วทำพนันเล่นสกากับพระเจ้าธัญชัยโกรัพยะว่า ถ้าตนแพ้ก็จะยกลูกแก้ววิเศษให้ แต่ถ้าพระองค์แพ้ก็ต้องยกวิรุระบัณฑิตให้เข้าพระองค์ ผลการเล่นพนันสกาปรากฏว่าพระเจ้าธัญชัยโกรัพยะทรงพ่ายแพ้ จึงต้องยกวิรุระบัณฑิตให้แก่ปุณณกยักร์เสนาบดีตามสัญญา วิรุระบัณฑิตได้ขอร้องปุณณกยักร์เสนาบดีให้พักอยู่ที่กรุงอินทปัตถ์ต่ออีกเป็นเวลา ๓ วัน เพื่อจะได้แสดงราชวสีธรรม (คุณสมบัติของความเป็นข้าราชการที่ดี) แก่บุตรธิดา วงศาคณาญาติและมิตรสหายที่กำลังรับราชการ หรือมีความประสงค์จะเข้ารับราชการในราชสำนักของพระเจ้าธัญชัยโกรัพยะ เพื่อให้เข้าไปประพฤติปฏิบัติสำหรับเตรียมตัวเป็นข้าราชการที่ดีต่อไป เมื่อครบกำหนด ๓ วันแล้ววิรุระบัณฑิตจึงไปทูลลาพระเจ้าธัญชัยโกรัพยะ ออกเดินทางไปกับปุณณกยักร์เสนาบดี ปุณณกยักร์เสนาบดีให้วิรุระบัณฑิตจับหางม้าสินธพมโนมัยพาเหาะไปจนถึงกาฬศิรบรรพต แล้วคิดหาอุบายต่าง ๆ นานา ที่จะฆ่าวิรุระบัณฑิตแล้วควักเอาเฉพาะหัวใจไป แต่วิรุระบัณฑิตได้แสดงสาธุนธรรม ให้ปุณณกยักร์เสนาบดีฟังจนยอมล้มเลิกความตั้งใจที่จะฆ่า จากนั้นจึงพาวิรุระบัณฑิตเหาะไปมอบให้แก่พญานาควรุณถึงนาคพิภพโดยปลอดภัย วิรุระบัณฑิตได้แสดงธรรมแก่พญานาควรุณและพระนางวิมลาทะวี ทำให้ทั้ง ๒ พระองค์ทรงพอพระทัยเป็นอย่างมาก จึงทำสักการะนันทนาการแก่วิรุระบัณฑิตแล้วรับสั่งให้ปุณณกยักร์เสนาบดีและนางอิรันทติผู้ภรรยาพาวิรุระบัณฑิตไปส่งที่กรุงอินทปัตถ์แคว้นกุรุ พระเจ้าธัญชัยโกรัพยะทรงรับสั่งให้มีงานมหรสพที่กรุงอินทปัตถ์เป็นเวลา ๑ เดือน เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองการกลับมาของวิรุระบัณฑิต วิรุระบัณฑิตได้แสดงธรรมแก่ประชาชน ถวายอนุสาสน์แด่พระเจ้าธัญชัยโกรัพยะให้บำเพ็ญบุญให้ทานและรักษาอุโบสถศีล เป็นต้น จนตลอดชีวิตแล้วไปสู่เทวโลก

๒.๕.๑๐ พระเวสสันดร

เวสสันดรชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงประสูติในวันทีพระราชาบิดาทรงทำประทักษิณพระนคร และพระราชมารดา กำลังเสด็จชมร้านตลาด จึงทรงได้นามว่า เวสสันดร พระองค์ทรงพอพระทัยในการบริจาคทานโดยที่สุดแม้ร่างกายและชีวิตก็ทรง

พอพระทัยที่จะบริจาคให้เป็นทานได้ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติแล้วได้บริจาค พญาช้างปัจจัยนาครีให้แก่พราหมณ์ ๘ คนที่มาทูลขอ ทำให้ชาวเมืองโกรธแค้นจึงรวมตัวกันขับไล่ให้ ไปอยู่ที่เขาวงกต แต่ก่อนที่จะเสด็จไปก็ทรงบริจาคสัตตศกมหาทาน แม้ในขณะที่กำลังเสด็จออกจากพระนครก็มีผู้มาขอราชรถพร้อมทั้งม้าทรง พระองค์ก็ทรงบริจาคให้เป็น ทาน อีกพระเวสสันดร ทรงพาพระนางมัทรี พระโอรส และพระธิดา ดำเนินด้วยพระบาทผ่านเมืองเจตราชไปถือเพศเป็น ฤๅษีอยู่ ณ. บรรณศาลาที่เขาวงกต เสวยผลหมากรากไม้เป็นอาหาร เวลาผ่านไป ๗ เดือน พราหมณ์ ขอทานชื่อชูชกได้เดินทางไปขอพระโอรสและพระธิดา คือ ขालีและกันหา เพื่อนำไปเป็นทาสรับใช้ พระองค์พระราชทานให้ วันรุ่งขึ้นท้าวสักกเทวราชแปลงเพศเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระองค์ก็พระราชทานให้อีก พราหมณ์ชูชกพา ๒ กุมาร เดินทางไปถึงเมืองเชตุตร พระเจ้าสุทนต์ ทรงเห็นเข้า จึงโปรดให้นำพระราชทรัพย์มาไถ่พระราชนัดดาทั้ง ๒ ไว้ ต่อมาได้ให้พระราชนัดดา นำ ทางไปรับพระเวสสันดรกลับพระนคร เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงพระนคร ฝนแก้ว ๗ ประการได้ตกลงมาทั่วพระนคร พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงบริจาคมหาทาน และ รักษาอุโบสถศีลตลอดพระชนมายุ หลังจากสวรรคตแล้วจึงไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต^{๓๕}

๒.๖ บุคคลผู้เป็นสหชาติกับพระโพธิสัตว์

บุคคลผู้เป็นสหชาติกับพระโพธิสัตว์ เป็นการกล่าวถึงบุคคลผู้เป็นสหชาติกับพระโพธิสัตว์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น เจ้าหญิงยโสธรา (พิมพา) พระอานนท์ นายฉันทะ อำมาตย์กาฬุทายี ม้ากัณฐกะ ต้นมหาโพธิ์ และขุมทรัพย์ทั้ง ๔ คือเมื่อ พระนางสิริมหามายา พระราชมารดาของพระพุทธเจ้าเมื่อใกล้ถึงกำหนดพระประสูติกาล ก็เสด็จ จากกรุงกบิลพัสดุ์ไปยังกรุงเทวทหะอันเป็นเมืองต้นตระกูลของพระนาง (ตามธรรมเนียมพราหมณ์ ที่ฝ่ายหญิงจะต้องกลับไปคลอดที่บ้านบิดามารดา) เมื่อขบวนผ่านมาถึงอุทยานลุมพินีซึ่งตั้งอยู่ ระหว่างนครทั้งสอง พระนางประสูติพระครรภ์บรรดาข้าราชการบริพาลก็รีบจัดที่ประสูติถวายภายใต้ ต้นสาละใหญ่กาลเวลานั้นแดดอ่อน ดวงตะวันยังไม่ขึ้นตรงศรีษะเป็นวันเพ็ญเดือน ๖ พระจันทร์จก โคจรเต็มดวงในยามเที่ยงคืน ชมพูทวีปเริ่มมีฝนอากาศโปร่ง ต้นไม้ในอุทยานป่าสาละกำลังผลิดอก ออกใบอ่อน ดอกสาละ ดอกจำปาป่า ดอกโอศก และดอกไม้นานาพรรณกำลังแบ่งบานส่งกลิ่นเป็น ที่จำเริญใจ พระนางสิริมหามายาประทับยืน พระหัตถ์ขวาเหนี่ยวกิ่งสาละ พระหัตถ์ซ้ายปล่อยตก ประสูติพระโอรสโดยสะดวก ในวันเพ็ญเดือน ๖ วันที่พระกุมารประสูตินั้น มีมนุษย์และสัตว์กับสิ่ง

^{๓๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒/๑๓-๑๔.

ซึ่งเป็นสหชาติมงคลบังเกิดร่วมถึง ๗ อัน (สหชาติ) นั้นหมายถึงผู้เกิดร่วมด้วย ๗ สหชาติของ พระพุทธเจ้า ผู้วิจัยจะนำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

๑. พระนางพิมพา^{๓๖} หรือพระนางยโสธรา^{๓๗} เป็นพระราชบุตรของพระเจ้าสุปปพุทธะ กรุงเทวทหะ เป็นพระชายาของพระสิทธัตถะเมื่อมีพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา เป็นพระมารดาของ พระราहुล ภายหลังออกบวชมีนามว่า พระภัททกัจจานา

๒. พระอานนท์^{๓๘} เป็นเจ้าชายในศากยวงศ์^{๓๙} โอรสของพระเจ้าสุกโกทนะ ซึ่งเป็น พระเจ้าอาของเจ้าชายสิทธัตถะ ท่านออกบวชในพุทธศาสนา และได้รับเลือกเป็นพระอุปัชฌาย์ ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในหลายด้าน ท่านบรรลุพระอรหันต์ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๓ เดือน เป็นกำลังสำคัญในคราวทำปฐมสังคายนา ท่าน ดำรงชีวิตสืบมาจนถึงอายุได้ ๑๒๐ ปี จึงปรินิพพานในอากาศเหนือแม่น้ำโรหิณี ซึ่งเป็นเส้นกั้นแดน ระหว่างแคว้นของพระญาติสองฝ่ายคือศากยะ และโกลิยะ

๓. นายฉันทะ^{๔๐} เป็นอำมาตย์คนสนิท และเป็นสารถีของเจ้าชายสิทธัตถะในวัง เสด็จ ออกบรรพชาเมื่อมีพระชนม์ได้ ๒๙ พรรษา นายฉันทะตามเสด็จไปด้วยและนำเครื่องอาภรณ์พร้อม ทั้งคำกราบทูลของเจ้าชายสิทธัตถะกลับกรุงกบิลพัสดุ์ ภายหลังบวชเป็นภิกษุถือว่าตนเป็นคน ไกลชิดพระพุทธเจ้ามาแต่เก่าก่อน ใครว่าไม่พึงเกิดความบ่อย ๆ หลังจาก พระพุทธเจ้าปรินิพพาน แล้ว ถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์หายพยศและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

๔. อำมาตย์กาฬุทายี^{๔๑} เป็นพระสหายสนิทของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อครั้งยังทรง พระเยาว์พระเจ้าสุทโธณะส่งไปทูลเชิญพระศาสดาเพื่อเสด็จ มากรุงกบิลพัสดุ์ อำมาตย์กาฬุทายีไป เฝ้าพระศาสดาที่กรุงราชคฤห์ ครั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาบรรลุพระอรหัตตผล อุปสมบทเป็นภิกษุ แล้วทูลเชิญพระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ท่านได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ ในบรรดาผู้ทำตระกูลให้เลื่อมใส

^{๓๖} ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๕๐/๓๖๙.

^{๓๗} สุริย์ มีผลกิจ และวิเชียร มีผลกิจ, พระพุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๔๖.

^{๓๘} ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๑๕/๑๕๖.

^{๓๙} สุริย์ มีผลกิจ และวิเชียร มีผลกิจ, พระพุทธประวัติ, หน้า ๔๖.

^{๔๐} ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๑๕/๑๕๖.

^{๔๑} ขุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๑๕/๑๕๖.

๕. ม้ากัณฐกะ^{๔๒} ม้าพระที่นั่งของเจ้าชายสิทธัตถะ ตัวม้ายาวจากคอถึงหาง ๑๘ ศอก ส่วนสูงก็เหมาะสมกับส่วนยาว มีสีขาวย้อมเหมือนเปลือกหอยสังข์ที่ขาวสะอาด ในราตรีที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จหนีออกจากพระราชวัง เพื่อเสด็จออกพรรพชา การเดินทางครั้งนี้มีนายฉันทะเกาะหางม้ากัณฐกะไปด้วย ม้ากัณฐกะเดินทางถึงแม่น้ำอนโนมานี้ใช้เวลาเพียงคืนถึงเช้าระยะทาง ๓๐ โยชน์ (๔๘๐ กิโลเมตร) กระโดดครั้งเดียวก็ข้ามแม่น้ำอนโนมา เมื่อข้ามฝั่งแม่น้ำแล้วเจ้าชายสิทธัตถะจึงรับสั่งว่า กัณฐกะเจ้าจงกลับไปยังเมืองกบิลพัสดุ์เถิด ม้ากัณฐกะจึงเหลียวมองไปทางเจ้าชายสิทธัตถะ พอเจ้าชายลับสายตาไป ม้าก็ถึงแก่ความตายเนื่องจากเสียใจ และได้ไปเกิดอยู่ในดาวดึงส์ มีชื่อว่า "กัณฐกเทวบุตร"

๖. ต้นมหาโพธิ์^{๔๓} เจ้าชายสิทธัตถะขณะที่มีพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา ทรงบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในวันเพ็ญ เดือน ๖ ใต้ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ ภายในป่าสาละ ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ (ปัจจุบันคือ ตำบลพุทธคยา แขวงเมืองอุรุเวลาเสนานิคม ของรัฐพิหาร) ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นที่ ๑ เกิดพร้อมกับเจ้าชายสิทธัตถะ มีอายุ ๓๐๕ ปี (ต้นโพธิ์ต้นที่ ๒ มีอายุ ๘๙๑ ปี ต้นที่ ๓ มีอายุ ๑,๒๒๗ ปี ต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ปัจจุบันเป็นหน่อที่ ๔ ปลูกราว พ.ศ. ๒๔๓๔)

๗. ขุมทรัพย์ทั้งสี่^{๔๔} ขุมทรัพย์ทั้ง ๔ หรือนิธิกุมภี คือขุมทอง ๔ ขุม ได้แก่ ขุมทองสังขนิธิ ขุมทองเอลนิธิ ขุมทองอุบลนิธิ ขุมทองปทุมทริกนิธิ (เป็นขุมทรัพย์ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับผู้มีบารมี เป็นสัญลักษณ์ของผู้มีบุญญาธิการ ขุมทรัพย์ทั้ง ๔ หรือนิธิกุมภี ได้แก่ ขุมทอง ๔ ขุม ประกอบด้วย

- ๑) สังขนิธิ
- ๒) เอลนิธิ
- ๓) อุบลนิธิ
- ๔) ปทุมทริกนิธิ

ได้บังเกิดขึ้นที่มุกกำแพงพระนครทั้ง ๔ ด้าน ในวันที่พระพุทเจ้าทรงประสูติ ทรัพย์สินที่พระองค์มีอยู่ก็ใช้ไม่หมด^{๔๕}

^{๔๒} พุ.พทุ.อ. (บาลี) ๑๑๕/๑๕๖.

^{๔๓} พุ.พทุ.อ. (บาลี) ๑๑๕/๑๕๖.

^{๔๔} พุ.พทุ.อ. (บาลี) ๑๑๕/๑๕๖.

^{๔๕} สุริย์ มีผลกิจ และวิเชียร มีผลกิจ, พระพุทธประวัติ, หน้า ๔๖.

๒.๗ สรุป

สรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ตั้งแต่ประวัติความเป็นมาก่อนเป็นพระโพธิสัตว์ จนได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร เมื่อครั้งที่ทรงเป็นสุเมธดาบส กาลเวลาผ่านมาถึง ๔ อสงไขย กับแสนกัป เป็นเรื่องของอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการบำเพ็ญบารมีเพื่อมุ่งต่อโพธิญาณ ซึ่งมีทั้งเป็นประวัติในพระชาติปัจจุบันก่อนตรัสรู้และพระชาติก่อน ๆ ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน โดยที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เองและปรากฏในเรื่องชาดกต่าง ๆ กัน จึงเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับทุกคนจะต้องทำความเพียรพยายามด้วยตนเอง คือ ยอมเสียสละตนเองเพื่อทำความดี พระโพธิสัตว์ยังทรงตั้งปณิธานจะบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า ด้วยการยึดถือหลักการของพระโพธิสัตว์ เป็นหลักทั่วไปของบุคคลที่เป็นพระโพธิสัตว์มุ่งที่จะพาตนและสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏฏสงสารได้อย่าง มั่นคงไม่เบี่ยงเบนจากเป้าหมาย เพราะการกระทำที่ถูกพัฒนาด้วยอหังการดังกล่าวข้างต้นจะเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ที่ปรารถนาเอาไว้ และยังประกอบด้วยธรรมอันน่าอัศจรรย์ ๒๐ ประการ กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ๑๖ ประการ นอกจากนี้แล้วยังมีเรื่องปกติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะต้องกระทำ ว่าไปแล้วก็คือธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเลิศที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะต้องกระทำสิ่งเหล่านี้ เสมือนเป็นแบบแผนปฏิบัติที่จะต้องกระทำตลอดพระชนมายุของพระองค์ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๓๐ ประการ สิ่งเหล่านี้ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นเสมือนแบบแผนหรือธรรมเนียมปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ที่ยังสร้างบารมีอยู่ หรือในภพชาติสุดท้ายที่บารมีเต็มเปี่ยมแล้ว พร้อมทั้งจะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็จะทรงปฏิบัติอย่างนี้เช่นกัน ไม่มีพระองค์ใดเลยที่จะปฏิบัตินอกจากนี้ไปได้ ฉะนั้นจึงได้กล่าวว่า เสมือนเป็นแบบแผนที่ทรงปฏิบัติสืบ ๆ กันต่อมา จนมาถึงทศชาติของพระโพธิสัตว์ในชั้นสุดท้ายที่เป็นพระโพธิสัตว์มนุษย์อีกสิบชาติสุดท้าย ซึ่งสะท้อนบารมีทั้งสิบประการอย่างมุ่งมั่น เพื่อให้ได้บรรลุความเป็นแห่งพระโพธิสัตว์อย่างสมบูรณ์แบบที่สุด ทั้งนี้แล้วยังมีบุคคลและสิ่งของที่เกิดร่วมกับพระโพธิสัตว์ในทุกภพทุกชาติ ที่เรียกว่า สหชาติทั้งเจ็ดเป็นแรงส่งเสริมร่วม ให้ได้บรรลุตามอุดมการณ์ที่ตั้งไว้